

ŽIVOTINJE I LJUDI²⁵⁵

1. Uvod

S mišlju o dosljednosti kao važnome načelu u izradi rječnika imenice su u *Mrežniku*, kako je istaknuto u poglavlju *Imenice – na primjeru mocijskih parnjaka* te u poglavljima o modulu za učenike nižih razreda i modulu za osobe koje uče hrvatski kao ini jezik, obrađivane prema zatvorenim značenjskim skupinama kako bi obrada bila što usklađenija i usustavljena. Primjerice, na jednak su način obrađene imenice kojima se označuju naprave, mjeseci, pribor za jelo, građevine, prostorije, sportovi, prijevozna sredstva, biljke, životinje. Osim osnovnih značenja posebno su obrađena i prenesena, a načela leksikografske obrade koja su autori u tome slučaju slijedili bit će prikazana u ovome poglavlju na primjeru značenja imenica kojima se označuju životinje. Točnije, bit će riječ o značenjima ostvarenima u okviru konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, koja se najčešće ostvaruje u pogrđnome značenju (npr. *tko je krava, konj, koza, majmun*), ali nerijetko daje dojam bliskosti ili umiljatosti (npr. *tko je janje, mišić, pile*). Riječ je, dakle, o značenjima koja su prenesena i koja mogu biti pogrđna te značenjima za koja su donesena pravila za obradu koja su provedena u svim sličnim slučajevima.

U drugome dijelu ovoga poglavlja bit će opisani principi ostvaraja konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA s primjerima za hrvatski jezik. Primjeri ostvaraja te metafore zatim će biti podijeljeni u značenjske skupine te će se analizirati njihova obrada u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika. U posljednjemu dijelu rada prikazat će se osnovna načela leksikografske obrade spomenutih prenesenih značenja koja su slijedili obrađivači u *Mrežniku*.

2. Pojam konceptualne metafore i čovjek kao životinja

Pojam konceptualne (pojmovne) metafore razvio se u okviru kognitivne lingvistike, a označuje spoznajni mehanizam s pomoću kojega razumijevamo i organiziramo stvarnost oko sebe (vidi npr. Lakoff i Johnson 1980., Lakoff i Johnson 1999., Kövecses 2010.). Pojmovi iz jedne domene u okviru konceptualne metafore preslikavaju se u drugu domenu i na taj si način govornik pojednostavljuje stvarnost i približava udaljeniju domenu izjednačujući je s onom koja mu je bliža. Iako se metafora prototipno uči kao figura riječi (trop), za čiju je poetsku uporabu potrebno

²⁵⁵ Ovo se poglavlje djelomično temelji na radu Matijević 2021. Teorijsko propitivanje konceptualne metafore u toj domeni motivirano je upravo radom na *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*.

svjesno književno stvaranje, njezina je jezična funkcija razumijevanje određenih koncepata te se bez napora može upotrebljavati u svakodnevnome govoru i svakodnevnome životu u općoj jezičnoj populaciji (Lakoff i Johnson 1980., Kövecses 2010: X). U metafori ČOVJEK JE ŽIVOTINJA izvorna se domena životinje preslikava na čovjeka te se čovjeku pridaju osobine koje se primarno pripisuju životinji. Česta metafora čovjeka kao životinje pojavljuje se u važnim radovima o metafori, pa tako npr. i Kövecses (2010: IX), definirajući metaforu kao govornu figuru u kojoj se jedan pojam uspoređuje s drugim govoreći da je jedno drugo, kao primjer navodi upravo metaforu ČOVJEK JE ŽIVOTINJA (odnosno engl. *He is a lion.*; hrv. *On je lav.*). Primjer te metafore baštini se iz ranijih radova, a njezinu inačicu *Ahil je lav.* tematiziraju i Lakoff i Turner (1989.). Razlažući o toj metafori navode da je domena životinjskoga svijeta jedna od najrazrađenijih domena u kojoj se izjednačuju ljudsko i neljudsko. Dobro razrađene sheme koje ocrtavaju karakter životinja obično shvaćamo metaforički, u smislu osobina čovjeka. Navode i da se konceptualna metafora u kojoj se čovjek izjednačuje sa životinjom odvija u sklopu metafore velikoga lanca (engl. *the Great Chain Metaphor*), u kojoj postoje dvije metafore koje se u rezultatu izjednačuju i poništavaju jedna drugu. Stoga ako imamo jezičnu metaforu *Ahil je lav.*, zapravo govorimo najprije o metafori koja lavu kao životinji upisuje hrabrost kao ljudsku osobinu (prema tome što se lav ponaša onako kako se načelno ponaša hrabar čovjek). Nakon pohranjivanja odlika hrabrosti u lava s pomoću metafore ŽIVOTINJA JE ČOVJEK metafora se vraća na čovjeka ako se poistovjećuje s lavom te se povratno ostvaruje metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, odnosno *čovjek je lav* (a lav je hrabar) (usp. Lakoff i Turner 1989: 196). Metafora velikoga lanca, osim toga, ostvaruje se kao sustav u kojemu je važan dio veliki lanac bića (engl. *the Great Chain of Being*), kulturni model u kojemu čovjek pojmi odlike drugih entiteta i sebe te ih potom hijerarhijski smješta na uspravnu vrijednosnu skalu. Na toj skali vrh pripada čovjeku, i to baš zbog sposobnosti razmišljanja i moralnoga prosuđivanja. „Ispod” čovjeka nalaze se životinje, biljke i neživi objekti (Lakoff i Turner 1989: 166–167). Upravo je stoga izjednačavanje čovjeka sa životinjom (najčešće) ponižavanje jer se čovjeka „spušta” na nižu razinu, a spušta ga se jer svojim ponašanjem ili izgledom (su)govoritelja podsjeća na životinju.

Budući da je metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA kao metafora velikoga lanca ovisna o kulturnome modelu velikoga lanca bića, valja istaknuti i da ta metafora ovisi o kulturi u kojoj se pojavljuje, pa se u radovima i komparativno analiziraju modeli prijenosa značenja. Ostvarenja metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, osim toga, mogu se odnositi na širok spektar značenja: mogu biti uvrede na razini izgleda ili osobnosti, ali isto tako mogu izražavati privrženost, umiljavanje ili komplimentiranje. Istraživanja (Halupka-Rešetar i Radić 2003.) pokazuju da se metafore češće upotrebljavaju u prvome smislu, pogrdno ili invektivno, i to tako da se metaforički prijenos odnosi na izgled (veličinu), način jedenja, karakter ili inteligenciju osobe koja se uspoređuje sa životinjom. Halupka-Rešetar i Radić (2003.) navode da je prototipna sintaktička struktura invektiviranja u srpskome vokativ imenice koja se odnosi na životinju modificiran zamjeničkim pridjevom *jedan* ili kojim drugim pridjevom. U drugome smislu, kad

metafora upućuje na privrženost (na temelju veličine i bespomoćnosti životinje, što se onda često prenosi na dragu osobu kojoj je govoritelj spreman pomoći) također je najčešći vokativ, ali (post)modificiran posvojom zamjenicom *moj* (usp. Halupka-Rešetar i Radić 2003.). U hrvatskome se mogu primijetiti isti sintaktički obrasci u kojima se ta značenja često pojavljuju, no valja dodati i česte primjere s pridjevima *pravi* ili *običan* (*E baš si pravi konj.* ili *Samo se običan majmun ne bi složio s rečenim.*).

Sa sviješću o više funkcija spomenute metafore u ovome će se radu pozornost posvetiti samo leksikaliziranim neironijskim značenjima s kojima se govornik može susresti u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji, pa će stoga posebno biti obrađena u rječniku. Građa prikupljena za ovo istraživanje sastoji se od više od 200 imenica kojima se označuju životinje te preneseno i ljude (više o korpusu vidi u Matijević 2021.).

3. Metafora čovjeka kao životinje u hrvatskome jeziku i jezikoslovlju

U Akademijinu rječniku (ARj) značenja brojnih imenica koje označuju životinje (npr. *konj*, *krava*) dijele se na značenja „u pravom smislu” i „metaforička”. O prenesenim značenjima u hrvatskome piše Tomo Maretić 1896. te popisuje sve riječi za životinje koje imaju još koje značenje osim osnovnoga. U tome radu osim prenesenim značenjima životinja koja se terminologiziraju (u leksiku koji se odnosi na same životinje, npr. u nazivanju nove životinje poznatim životinjama, leksiku biljaka, udova, bolesti i rana, jela, pogrešaka, zvijezda i zviježđa, igara i plesova, rukotvorina i naprava) bavi se i prenesenim značenjima koja se odnose na kakva čovjeka ili osobinu (Maretić 1896: 24–25). Prenesena značenja za životinje bila su i temom rada Aleksandre Bošnjak, a uočeno je da se nazivi za životinje u hrvatskome mogu odnositi na ljude, predmete i pojave (Bošnjak 2014: 10). Životinjama u okviru konceptualne metafore i metonimije, odnosno fenomenom zoosemije (metaforičkom ekstenzijom leksičkih jedinica za životinje), bavio se i Goran Milić (Milić 2013.).

U okviru metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA pogrđnih je značenja znatno više, a najčešće se odnose na karakter, specifično ponašanje ili tjelesnu osobinu muškarca ili žene. Tako se među pogrđnim prenesenim značenjima mogu istaknuti sljedeći značenjski skupovi:

KARAKTER ILI OSOBINA

- ‘glupa osoba ili osoba koja poštuje zadana pravila bez razmišljanja’ – *bivol*, *govedo*, *gusan*, *guska*, *konj*, *krava*, *kobila*, *koza*, *ovca*, *ovan*, *magare*, *marva*, *mazga*, *mula*, *stoka*, *tuka*, *tukac*, *vol* (s mogućnošću intenziviranja značenja npr. u *gusketina*, *kobiletina*, *konjina*, *konjusina*, *kozetina*, *kravetina*, *tuketina*, *volusina*)
- ‘osoba lošega karaktera općenito’ – *glista*, *gušter*, *jazavac*, *krmak*, *lignja*, *majmun*, *majmunica*, *majmunčina*, *pas* (i *čukolčuko*, *džukela*), *pseto*, *štakor*, *životinja*
- ‘zla, okrutna osoba’ – *beštija*, *guja*, *kučka*, *kučketina*, *kuja*, *kujetina*, *zmija*, *zmijetina*, *zvijer*
- ‘naporna osoba’ – *buha* (i *buva*), *čimavica*, *gnjida*, *krpelj*, *papatač*, *uš*, *tekut*, *udav*

-
- ‘osoba koja želi ostvariti svoj interes bez obzira na štetu koju može nanijeti drugima’ – *hijena, lešinar, strvinar, šakal*
 - ‘osoba koja mnogo govori’ – *kokoš, kokoška, kreketuša, vrana*
 - ‘bezvrijedna osoba’ – *crv, crvić, mrav*
 - ‘osoba koja iskorištava druge’ – *pijavica, trut*
 - ‘agresivna osoba’ – *aždaja, jastreb*
 - ‘osoba zastarjelih nazora, konzervativna osoba’ – *dinosaur*
 - ‘pretjerano pedantna osoba’ – *picačzla*
 - ‘pretjerano plašljiva osoba’ – *kukavica*
 - ‘pohotna osoba, obično starija’ – *jarac, prč*

PONAŠANJE

- ‘osoba koja se ponaša neprimjereno ili nepristojno’ – *kobila, medvjed (i meded, medo), grmalj*
- ‘osoba koja neuredno jede’ – *gica, krmača, pajcek, prase, prasac, prasica, svinja*

IZGLED

- ‘krupna, debela osoba’ – *bedevija, bika, krava, kravetina, krmača, krme, prasac, slon, slonica*
- ‘krupna, nabijena, jaka osoba’ – *bik, bikonja, bulldog, grmalj, gorila, orangutan, pitbul*
- ‘ružna ili krastava osoba’ – *kornjača, žaba*
- ‘mršava, vitka osoba’ – *glista, crv*
- ‘vrlo visoka osoba’ – *žirafa*.

Dok se pogrdna značenja odnose na muškarca ili ženu, odmilice se velikim dijelom odnose i na djecu. Manje zastupljena značenja kojima se metaforom životinje komu komplimentira ili iskazuje privrženost prema onome na što se odnose mogu se podijeliti na sljedeće skupine:

KARAKTER ILI OSOBINA

- ‘marljiva osoba’ – *crv, mrav, pčelica*
- ‘mirna, krotka osoba’ – *golub, golubić, janje, leptirić, mišić, pače, pile, pilence*
- ‘hrabra osoba’ – *lav, sokol*
- ‘mudra osoba’ – *lija, lisac, lisica*
- ‘vrlo jaka, neobuzdana osoba’ – *ždrebica, ždrijebac*

IZGLED

- ‘zgodna, izazovna osoba’ – *gazela, koka, kokica, maca, macan, mačak, mačka, riba, ždrebica*

Iako se značenja načelno mogu svrstati u navedene skupine, ona su često ovisna o kontekstu, pa se u određenim primjerima mogu i odmaknuti od skupine u kojoj se nalazi njihovo značenjsko žarište. Katkad se upotrebljavaju samo da se koga uvrijedi, bez mnogo razmišljanja o prototipnome značenju. Osim toga, određene riječi mogu imati više prenesenih značenja, od kojih je jedno pogrdno, a drugo nije: *životinja* 1. 'čovjek lošega karaktera' (npr. „Nemoj ti meni kako si, životinjo jedna neodgojena.” ili „Stvarno me se okani, životinjo jedna odvratna.”) 2. 'vrlo izdržljiva osoba' („On je životinja, životinja od čovjeka. Mislim da je najbolja četvorka u cijeloj ligi.”); *zvijer* 1. 'čovjek lošega karaktera' (npr. „To je zvijer. To je nekontrolirana zvijer, koja je nad nama iskaljivala takav bijes da ne znam bi li me lav u lavljem kavezu komadao kao što je on radio.”), 2. 'vrlo izdržljiva osoba' (npr. „Kakva je zvijer od igrača znao sam, ali zašto uspijeva kao *number one* brzo sam shvatio iz načina na koji trenira i podređuje se poslu.”) (sinonimno i *zvjerka*). Osim toga, prenesena značenja unutar jedne leksičke jedinice mogu se odnositi na izgled i karakter: *glista* 1. 'osoba lošega karaktera ili beskarakterna osoba' (npr. „Ajde, glisto, uvuci se još dublje u otvor svog debelog naredbodavca.”), 2. 'mršava osoba' (npr. „Slike su za 10, glisto jedna izglednija i anoreksična te necelulitična.”). U korpusu se također može primijetiti da određene dijalektne riječi imaju više primjera koji potvrđuju preneseno značenje nego standardnojezične. To se potvrđuje primjerice kod riječi *pas*, za koju je doduše također moguće pronaći primjere koji se odnose na čovjeka lošega karaktera (npr. „Jedi zastavu, psu jedan.” ili „Strpi se, psu, strpi se. Bog je Velik.”). No češće i mnogo jasnije pogrdno značenje te riječi pojavljuje se u nekim hrvatskim govorima u kojima se ostvaruje nepostojani *a*, pa se iz paradigme može iščitati da je riječ o dijalektizmu (npr. „Ali ništa drugo ti ni ne poznaješ, pasu jedan smrdljivi.”). To je značenje često i u dijalektnim inačicama *čuko/čuko* (npr. „Vjeruj mi, čuko, da znam previše tih vojaka.” ili „Aaaa kako me nervira taj čuko!”) ili *džukela* (npr. „Marjane, džukelo, pazi s kime pričaš – upozorio je Ekrem.”). U tome se smislu mogu analizirati riječi *magarac* i *tovar*, *buha* i *buva*.

Prenesena značenja iskazana uvećanicama nerijetko imaju više potvrda za preneseno značenje nego za značenje 'velika životinja'. Štoviše, potvrda za veliku životinju nerijetko i nema. Tako je u primjerima *bičina*, *gusketina*, *konjina*, *konjusina*, *kozetina*, *kravetina*, *krmačetina*, *majmunčina*, *trutina*, *tuketina*, *volusina*.

Prenesena značenja uvelike ovise i o pošiljatelju i primatelju poruke, što se osobito primjećuje u riječima koje se upućuju odmilja. Preneseno značenje riječi *mišić* stoga ovisi o tome obraća li se tko stariji djetetu ili se obraća partner partneru, npr. „Laku noć, mišiću moj.” (majka djetetu) ili „A prilikom posebnih proslava Amelia se nije sramila ni da mene nalakira: »Jako me uzbuđuješ takav, mišiću moj.«” (partnerica partneru). Prenesena značenja koja se upućuju odmilja nalaze se najbliže granici individualnih i konvencionalnih metafora, pa je za utvrđivanje općejezičnoga značenja (a ne značenja u umu određenoga govornika) nužno pronaći više primjera koji upućuju na općepotvrđeno značenje.

Iako je podjelom *pogrdno* – *odmilja* obuhvaćena većina riječi i njihovih značenja koja se odnose na životinje, neka se od značenja za određene riječi ipak smatraju

neutralnima ili vrlo ovisnima o kontekstu. Primjerice, kod riječi *kameleon* ('osoba koja se lako mijenja ili prilagođava situaciji') ili *čudnovati kljunaš* ('neobična osoba') pogrdnost itekako ovisi o kontekstu. U korpusu su se pojavile i riječi poput *pačić* ('učenik prvoga razreda osnovne škole', npr. „Mali pačići kreću u školu.”) i *fazan* ('učenik prvoga razreda srednje škole', npr. „U Slavonskom Brodu običaj je da stariji učenici učenike prvog razreda prvi tjedan nastave gađaju brašnom, grizom i jajima. Dvije čitateljice ispričale su nam kako izgleda takozvano dočekivanje fazana, zbog kojeg neki učenici i desetke kilometara putuju s jajetom na glavi.”, zabilježeno samo u Sabljak 2001: s. v. *fazan*), koje su zapravo neutralne ili ne vrijeđaju pojedinca, nego skupinu koja zapravo i nema karakterni ili fizički nedostatak koji se izruguje.

4. Analiza obrade prenesenih značenja u hrvatskim jednojezičnicima

S obzirom na to da je jezik živ i da svoju živost dokazuje upravo stvaranjem novih značenja za postojeće riječi, upravo je mrežni rječnik, koji ima mogućnost stalnoga dopunjavanja, dobar medij za bilježenje novih značenja. Dakako, ako je riječ o općemu rječniku kao što je *Mrežnik*, važno je obratiti pozornost na to da je riječ o općemu značenju, a ne o individualnoj ili okazionalnoj uporabi.

Analiza postojećih tiskanih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika pokazuje da u njima nisu obuhvaćena sva postojeća značenja, ali i da su zabilježena neka koja se danas možda i ne upotrebljavaju. Točnije, u rječnicima (Anić, RHJ, VRH, HJP) nisu zabilježena prenesena značenja za sljedeće životinje: *buldog*, *čaplja*, *čudnovati kljunaš*, *gazela*, *jarac*, *jazavac*, *koka*, *kokica*, *muha*, *pavijan*, *pitbul*, *tigar*, *tigrica*, *tigrić*, *trol*²⁵⁶, *tuketina*, *udav*, *uš*, *vrana*, *žaba*. Njihova su značenja dodana u *Mrežnik* i prikazana su u 1. tablici.

1. tablica: Prenesena značenja odabranih riječi koja se ne pojavljuju u rječnicima

riječ	preneseno značenje	primjer
buldog	'vrlo jaka osoba, osoba čiji izgled izaziva strah'	<i>A tko bi se tamo buldogu usudio suprotstaviti?</i>
čudnovati kljunaš	'neobična osoba'	<i>Rekla bih da sam imala sretno djetinjstvo, malo čudnovati kljunaš sam bila, al' nisam ni sad ništa bolja.</i>
jarac	'pohotna muška osoba u zrelim godinama'	<i>Jer sam pročitala u plavom oglasniku da stari jarac od 50 godina traži mlađu ženu koja bi se brinula o njemu, a može i s jednim djetetom.</i>

²⁵⁶ Često značenje riječi *trol* 'osoba koja namjerno uznemirava druge objavljivanjem uvredljivih ili nepotrebnih komentara na internetu' ne nalazi se ni u novijim rječnicima iako je vrlo zastupljeno u korpusu (s brojnim primjerima, ali i jasnim kolokacijskim svezama poput *dežurni trol*, *dosadan trol*, *forumski trol*, *glupi trol*, *naporan trol*, *nepismen trol*, *neuk trol*, *običan trol*, *online trol*, *provokator i trol*).

jazavac	‘osoba loših osobina’	<i>Motiku u ruke, jazavče, pa učini nešto, a nemoj stalno brljat budalaštine.</i>
uš	‘vrlo uporna, naporna ili dosadna osoba’	<i>Ti misliš da ja ne čitam novine? A, nesretniče? Ili da kažem, kravoloče jedan, kravoločni? Krpelju, gnjido, uši jedna odvratna...</i>

Najveće je razilaženje među rječnicima (a i unutar jednoga rječnika) uočeno u vezi s odrednicama. Odrednice označuju mjesto određene riječi u komunikacijskome sustavu, a s pomoću njih riječi se svrstavaju unutar funkcionalne raslojenosti (hrvatskoga) leksika te se njima naznačuje stilska (ekspresivna ili emotivna) obojenost (Tikvica 2009: 5). Odrednicama se može naznačiti funkcionalna pripadnost, vremenska ili prostorna raslojenost, dopunsko ili etičko značenje (npr. odmilice, pogrdice, vulgarizmi) i sl. (Tikvica 2009: 5–7). Upravo sastavljanje popisa odrednica jedna je od četiriju velikih faza u procesu sastavljanja rječnika (Samardžija 2003: 109, Tikvica 2009: 7) te je svojevrsan izazov za leksikografe.

U analiziranim rječnicima kod proučenih riječi pojavljuju se sljedeće odrednice: *pren.* (svi rječnici), *deprec.* (Anić), *pejor.* (Anić i HJP), *pogr.* (VRH i RHJ), *podr.* (VRH i HJP), *iron.* (VRH, Anić, HJP), *žarg.* (VRH i HJP), *razg.* (svi), *umilj.* (VRH i RHJ), *fam.* (VRH, Anić i HJP). Međutim, uočeno je da se za mnoga od analiziranih značenja ne navodi odrednica *pren.* iako je u svim primjerima riječ o prenesenome značenju. Odrednica *pren.* nije navedena npr. kod sljedećih natuknica: *kobila*, *koza*, *krava* (ni u jednome rječniku nisu *pren.*), *kukavica* (u VRH-u i na HJP-u nema nijednu odrednicu), *kučka* (ni u jednome rječniku nema *pren.*), *konjina* (u HJP-u samo *pejor.*), *krmača* (u VRH-u i na HJP-u *razg.* i *pogr./pejor.*), *prase* (samo *razg.*), *tele* (u VRH-u i na HJP-u samo *pogr./pejor.*). Jednako je tako uočeno da se kod mnogih značenja ne pojavljuje odrednica *pogr.* ili *pejor.*: *guja* (u svim rječnicima samo *pren.*), *bijena* (u VRH-u i na HJP-u samo *pren.*, u RHJ-u nema natuknice), *konj* (u VRH-u i RHJ-u samo *pren.*), a ta je odrednica u nekim rječnicima ili u svima odsutna kod prenesenih značenja riječi *lešinar*, *pijavica*, *stjenica*, *trut*, *zmija*, *koza*. Neusustavljenosti je moguće uočiti i unutar jednoga rječnika, i to kod bliskoznačnih riječi (u prenesenome značenju). U RHJ-u primjerice *koza* kao jednu od definicija ima ‘2. *pren.* glupa osoba’, a *krava* ‘2. *pogr.* glupa osoba’ te se može postaviti pitanje po čemu bi jedno bilo preneseno ili pogrdno, a drugo ne.

U rječnicima se uz navedeno moglo primijetiti da su određena značenja samo oprimjerena, npr. *golubica* u VRH-u ‘b (2 b) *pren.* [*Moja golubica zaručena je s gospodinom doktorom.* (K. Š. Gjalski); *Golubice bijela što si nevesela?*]. Budući da se značenja određenih riječi ostvaruju u kontekstu, pa značenje ovisi o primatelju i pošiljatelju poruke, postavlja se pitanje treba li se i to u rječniku kako naglasiti (kao što je npr. kod natuknice *ždrebac* na HJP-u u zagradi: ‘2. *pren. razg.* (u šali) žilav mladić pun muške snage’).

S obzirom na to da se neke uvećanice pojavljuju najčešće u prenesenome i pogrdnome značenju, postavlja se i pitanje je li dobro ako je uvećanica definirana metajezikično (npr. *kravetina* 'uveć. od krava') te koje značenje u rječniku treba biti prvo. Preneseno značenje na prvome mjestu pojavljuje se npr. kod riječi *kukavica* u VRH-u: '1. onaj koji se lako uplaši, koji nije jak ni hrabar', '2. (ž) ona koja se lako uplaši, koja nije jaka ni hrabra', '3. *zool.* ptica selica sive ili smeđe boje koja svoja jaja ostavlja u gnijezdima drugih ptica', '4. *bot.* ljekovita biljka trajnica (...)'. Obrada te natuknice u VRH-u postavlja pitanje i o obradi dvorodnih imenica ili imenica općega (zajedničkoga) roda (engl. *common gender*) (Marković 2013: 287) u rječniku – treba li značenje biti obuhvaćeno jednom definicijom ili razgranato na dvije definicije, ovisno o spolu izvanjezičnoga referenta. Marković (2013: 287–288) upravo preneseno značenje za životinju, gorilu, navodi kao primjer promjene roda u prenesenome značenju. U osnovnome značenju *gorila* može označavati i mušku i žensku životinju, a u prenesenome ('tjelohranitelj') odnosi se isključivo na muškarca. I o tome treba voditi računa pri rječničkoj obradi.

5. Obrada u *Mrežniku*

Nakon uvida u načine obrade u drugim rječnicima te promišljanja o navedenome imenicama koje označuju životinje dodana su prenesena značenja koja su s većim brojem primjera zabilježena u korpusu.

Prvo je važno načelo bilo sustavno unošenje odrednica. S obzirom na to da je riječ o prenesenim značenjima, svim je značenjima dosljedno donesena odrednica *pren.*, a kad je riječ o prenesenome pogrdnom značenju, dodana je i odrednica *pogr.* Dakako, uz jedno se značenje može pojaviti i više odrednica, što je vidljivo iz 1. primjera (vidi drugo značenje):

1. primjer: Obrada imenice *krava*

krāva im. ž. (G krāvē, DL krāvi, A krāvu, V krāvo, I krāvōm; *mn.* NAV krāve, G krāvā, DLI krāvama)

1. *zool.* **Krava je spolno zrela ženka goveda.**

Oko polovine krava oboli od mliječne groznice ili postporođajne hipokalcemije zbog pada razine kalcija i fosfora u organizmu.

Općina će također dodijeliti subvencije za umjetno osjemenjivanje krava.

Krave muzu i nekoliko puta dnevno i do deset mjeseci godišnje.

Kakva je krava? mliječna, muzna, rasplodna, skotna; crno-bijela, debela, mršava

Što krava može? davati (mlijeko), krepiti, imati (markicu, mlijeka, osip), oteliti se, pasti, pobjeći, vući (kola, plug)

Što se s kravom može? hraniti je, kupiti je, musti je, pomusti je, prodati je, ubiti je, ukrasti je, zaklati je

Koordinacija: krava i ovca, krava i tele; krave i junice, krave i koze, krave i svinje, konji i krave

U vezi s kravom spominje se: farma, krdo, mlijeko, mukanje, mužnja, osjemenjivanje, štala, uzgoj, vime, vlasnik

U imenima: *Zdrava krava* (portal)

- **krava muzara**

Krava muzara krava je namijenjena mužnji koja daje mnogo kvalitetnoga mlijeka.

Očekuje se da će novi proizvod pridonijeti povećanju dnevne količine mlijeka za dvije litre po kravi muzari i povećanju masnoće u mlijeku za 0,6 do 0,8 posto.

Krave muzare i mlade životinje u doba parenja s užitkom brste piskavicu, divlji komorač i mrazovac.

2. pren. pogr. Krava je neugodna ili glupa žena.

Nijedan posao nije sramotan, kravo glupa.

On je prototip glupe seljačine, a ona je retardirana krava pred kojom se pravim da je ne primjećujem.

Kakva je krava? bezosjećajna, egoistična, glupa, ljubomorna, nespretna, retardirana, ružna, sebična, seljačka, stara, umišljena, zločesta

- **morska krava** zool.

Morska krava morski je sisavac nalik kitu koji se hrani biljkama.

Jedna od preostalih vrsta poprilično čistog genetskog nasljeđa prema takvim oblicima dupina i kitova je morska krava.

Morska krava najmirnija je i najgracioznija od svih podvodnih vrsta.

TVORENICE: kravar, kravetina, kravica, kravlji

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika:

http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=krava&search_type=basic

Kao što je vidljivo, osim definicije korisniku značenje dodatno ilustriraju primjeri (ispod definicija) te kolokacijska pitanja (*Kakva je krava?*) i kolokacije (iza kolokacijskih pitanja). Pogrdna se značenja često ostvaruju u vokativu, pa je to uvjetovalo da se i uz neke životinje unese vokativ u naglasnome bloku. Naime, pravilo je da se vokativ načelno ne navodi uz natuknice koje se ne odnose na ljude (vidi poglavlje *Naglasci*), ali je upravo zbog novoga značenja vokativ dodan.

Uvećanice se nekih riječi uvijek ili pretežno pojavljuju u prenesenome i pogrdnome značenju, stoga uvećanica ima posebnu obradu, vidi 2. primjer.

2. primjer: Obrada natuknice *kravetina*

kravětina im. ž. (G kravětīnē, DL kravětīni, A kravětīnu, V kravětino, I kravětīnōm; *mn.* NAV kravětīne, G kravětīnā, DLI kravětīnama)

uv. pren. pogr. **Kravetina je vrlo neugodna ili glupa žena.**

Pa imaš li ti ista ljudskosti, kravetino jedna?

Prvo me ova kravetina prevari za boju, a sad ni rođeni otac ne razumije zašto sam bijesna.

Ja sam ostavio nju zato što se pretvorila u dosadnu, debelu kravetinu.

Kakva je kravetina? debela, dosadna, frigidna, frustrirana, glupa, iritantna, lažljiva, lijena, odurna, odvratna, pokvarena, ružna, umišljena, zla

Što kravetina može? lagati, prevariti koga

Što se s kravetinom može? maknuti se od nje, tračati je

Koordinacija: kravetina i idiot

U određenim prenesenim značenjima pojavljuju se sinonimni parovi ili sinonimni nizovi. Sinonimi u osnovnome značenju mogu zadržati sinonimnost i u prenesenome (npr. *stoka* i *marva*), no nerijetko se u prenesenome značenju pojavljuju potpuno novi sinonimi. Tako je, primjerice, s riječima *buha*, *gnjida*, *krpelj*, *uš*, *tekut*, *udav* (rjeđe ili dijalektno i *buva*, *čimavica*, *papatač*). Na sinonimnost prenesenih značenja upućuje se i u obradi (poveznicom ako je natuknica ili značenje već u *Mrežniku* ili samo navođenjem ako će natuknica ili koje njezino značenje tek biti dodano), vidi npr. drugo značenje natuknice *krpelj* u 3. primjeru.

3. primjer: Obrada imenice *krpelj*

krpelj im. m. (GA krpelja, DLV krpelju, I krpeljom; mn. NV krpelji, G krpeljā, DLI krpeljima, A krpelje)

1. zool. Krpelj je nametnik iz skupine grinja žute ili smeđe boje koji siše krv čovjeka i životinja i može prenositi zarazne bolesti.

Jedna od bolesti koje krpelji prenose jest meningoencefalitis, koji može biti vrlo opasan, a u nekim slučajevima i smrtonosan.

Postoje žarišna područja sa zaraženim krpeljima, a jedno od takvih jesu obronci Medvednice.

Kakav je krpelj? gladan, inficiran, običan, odrastao, šumski, zaražen; pseći

Što krpelj može? prenijeti (bolesti, infekciju), sisati (krv), ugristi (čovjeka, ženu), tražiti (mjesto, žrtvu), zaraziti (psa)

Što se s krpeljom može? izvaditi ga, naći ga, nemati ga, odbijati ga, odstraniti ga, pronaći ga, ubiti ga, ukloniti ga, uočiti ga, pokupiti ga, izvaditi ga

U vezi s krpeljom spominje se: aktivnost, broj, odstranjivanje, sezona, skidanje, slina, tijelo, ubod, ugriz, uklanjanje, vađenje, vrsta

Koordinacija: buhe i krpelji, krpelj i komarac

2. pren. pogr. Krpelj je vrlo naporna osoba.

Baš si krpelj, iscijediš zadnju kap krvi iz svega/svakoga!

Pusti me, krpelju jedan!

Daj objasni ovom krpelju da su ljudi plaćeni, a da ne rade besplatno.

SINONIMI: buha, gnjida, tekut, uš 3.

TVORBA: krp-elj

TVORENICA: krpeljev

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=krpelj&search_type=basic

Dvorodne imenice ili imenice zajedničkoga roda (u analiziranome korpusu *gorila* i *kukavica*) obrađene su s mišlju o spolu izvanjezičnoga referenta: *gorila* '1. zool. rod majmuna (...)', '2. zool. pripadnik ili pripadnica roda majmuna (...)', '3. (m) pren. pogr. muškarac koji radi kao osobni zaštitar, tjelohranitelj', '4. pren. pogr. primitivan ili grub muškarac'; *kukavica* '1. zool. ptica selica (...)', '2. (m) pren. pogr. plašljiva muška osoba', '3. (ž) pren. pogr. plašljiva ženska osoba' (...). U tim je primjerima vrlo važno primjerima ili kolokacijama istaknuti gramatičke specifičnosti (ne samo značenjske kao u prethodnim primjerima).

Natuknice koje mogu imati dva prenesena značenja koja se odnose na čovjeka, i to jedno pozitivno i jedno negativno (npr. *životinja* ili *zvijer*), imat će dvije definicije te posebno dodane odrednice, primjere i kolokacije. Dodatna proširenja mreže prenesenih značenja za životinje poput dijalektnih izraza (npr. *tovar*, *čuko*) ili prenesenih značenja koja postoje samo u kojemu kraju (*fazan* 'učenik prvoga razreda srednje škole', često u Slavoniji) uvode se s dodatnim odrednicama *dijalekt*. ili *reg*. Dodatnom odrednicom uvode se i normativno nepreporučene riječi ili njihova pojedina značenja (npr. *babun* za *pavijan*).

6. Zaključak

Rad na rječniku doveo je do promišljanja o spoznajnome mehanizmu koji stoji iza prenesenih značenja za životinju. Nakon istraživanja i pregleda osnovnih teorijskih postavki donesene su odluke o leksikografskoj obradi, što znači da je sam proces pošao od rječnika i na kraju se vratio rječniku. Konceptualna je metafora složen pojmovni mehanizam koji se u hrvatskome jeziku na primjeru čovjeka kao životinje ostvaruje na različite načine i stvara bogatu mrežu značenja i značenjskih odnosa. Metaforom *ČOVJEK JE ŽIVOTINJA* u hrvatskome se jeziku najčešće izražavaju pogrdna značenja koja se odnose na karakter ili osobinu, ponašanje ili izgled osobe koja se sa životinjom uspoređuje. Međutim, mogu se izraziti i značenja kojima se izražava umiljatost ili bliskost.

U analizi jednojezičnih rječnika uočeno je da je u sustavu tih prenesenih značenja važno jasno odrediti je li metafora konvencionalna, pa stoga poznata većoj skupini govornika, ili je individualna, pa je razumije samo manji broj govornika i zato njezin ostvaraj ne treba biti naveden u općemu rječniku. Osim toga, u leksikografskoj je obradi tih značenja važno uspostaviti jasan sustav odrednica, koje točno određuju mjesto određene riječi ili značenja u komunikacijskome sustavu. U rječničkoj obradi dodatne informacije osim u definiciji ili ogradi mogu se korisniku pružiti i primjerima i kolokacijama te je važno da oni budu jasni i ilustrativni. U obradi je uočeno da dodatna značenja mogu utjecati na ustaljenu rječničku mikrostrukturu – ako se unese značenje koje se može odnositi na ljude, onda je u naglasnome bloku, tj. paradigmi, važno unijeti vokativ (koji se ne navodi za riječi koje se ne odnose na ljude, a u kojemu se, kao što je potvrđeno, vrlo često ostvaruju prenesena značenja za čovjeka).

Mrežni rječnik ima mogućnost stalnoga dopunjavanja i unošenja novih općih značenja koja se pojavljuju u jeziku, a obrada jedne vrste riječi ili u ovome slučaju jedne vrste značenja doprinosi sustavnosti. Jasnim sustavom odrednica te usklađenom strukturom definicija i ilustrativnim kolokacijama u ovome se slučaju doprinosi dosljednosti i usklađenosti – važnim načelima u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*.

Izvori i literatura

- Anić = Anić, Vladimir. ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće, prošireno izdanje. Novi Liber. Zagreb.
- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. 1881–1970. JAZU. Zagreb.
- Bošnjak, Aleksandra. 2014. *Prenesena značenja hrvatskih imenica za životinje*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 88 str.
- Halupka-Rešetar, Sabina; Radić, Biljana. 2003. Animal names used in addressing people in Serbian. *Journal of Pragmatics* 35. 1891–1902. doi.org/10.1016/S0378-2166-(03)00052-3.
- HJP = *Hrvatski jezični portal*. Znanje – Srce. hjp.znanje.hr (pristupljeno 29. svibnja 2023.).
- Kövecses, Zoltán. ²2010. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press. New York.
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. Chicago.
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 1999. *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind & its Challenge to Western Thought*. Basic Books. New York.
- Lakoff, George; Turner, Mark. 1989. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press. Chicago.
- Maretić, Tomo. 1896. Imena životinja u prenesenom značenju. *Nastavni vjesnik: časopis za srednje škole* 4. 22–43.
- Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. Zagreb.
- Matijević, Maja. 2021. Životinje u rječniku: *pravi majmun, glupa guska i mišić jedan* u hrvatskome jeziku. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 47/2. 607–629. doi.org/10.31724/rihjj.47.2.12.
- Milić, Goran. 2013. Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje* 14/1. 197–214.
- RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Gl. ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga. Zagreb.
- Sabljak, Tomislav. 2001. *Rječnik hrvatskoga žargona*. V.B.Z. Zagreb.
- Tikvica, Ljubica. 2009. Lingvostilističke odrednice u rječnicima hrvatskoga jezika. O nekim poteškoćama stilističkoga označivanja u jezikoslovnoj leksikografiji. *Studia lexicographica* 1–2/4–5. 5–13.
- VRH = Jojić, Ljiljana; Nakić, Anuška; Vajs, Nada; Zečević, Vesna (ur.). 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.